

**ΙΣΤΟΡΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟΠΙΟ:
Σύγχρονοι προβληματισμοί για το σχεδιασμό αρχαιολογικών χώρων**

ΜΑΡΙΑ ΤΡΑΤΣΕΛΑ
Λέκτορας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, e-mail: mtrats@arch.auth.gr

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο μεγάλος αριθμός αρχαιολογικών χώρων ή μεμονωμένων μνημείων στην ελληνική επικράτεια που προσπαθούν να επιβιώσουν μέσα στις, συχνά, αφιλόξενες συνθήκες του ευρύτερου περιβάλλοντος φέρνει τον επιστημονικό κόσμο, που ασχολείται με το αντικείμενο, αντιμέτωπο με τα καίρια ζητήματα της προστασίας και της ανάδειξης αυτών των χώρων/μνημείων. Προς το τέλος του 20^{ου} αιώνα και μέσα στο πλαίσιο της μεταμοντέρνας σκέψης, το ζήτημα της ιστορικότητας άρχισε να αποτελεί στην αρχιτεκτονική τοπίου – όπως αντίστοιχα συνέβη και σε άλλες επιστήμες σχεδιασμού του χώρου, π.χ. την αρχιτεκτονική και τον αστικό σχεδιασμό - αντικείμενο έντονου προβληματισμού σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο. Γεννήθηκαν έτσι ερωτήματα που αφορούν το σχεδιασμό γύρω από ιστορικά μνημεία ή σύνολα, η προσέγγιση των οποίων προδιαγράφει σε μεγάλο βαθμό τους βασικούς σχεδιαστικούς χειρισμούς των μελετητών και κατά συνέπεια καθορίζει την τελική σχεδιαστική πρόταση. Αφορούν ουσιαστικά τη συνύπαρξη στο χώρο των τριών διαστάσεων του χρόνου – παρελθόν, παρόν, μέλλον –, οι οποίες συναντώνται στην έννοια της ιστορικότητας με τον πιο έκδηλο τρόπο: Ζωντανές μαρτυρίες που πηγάζουν από μία ιστορική στιγμή του παρελθόντος, ζητούν ερμηνείες μέσα από τα κοινωνικο-πολιτισμικά φίλτρα του παρόντος, για να προδιαγράψουν την πορεία τους στο μέλλον.

Με απώτερο στόχο σε κάθε σχεδιαστικό εγχείρημα ανάλογων χώρων την ανάδειξη, αξιοποίηση και προστασία των αρχαιολογικών χώρων/μνημείων και του ευρύτερου πολιτισμικού τοπίου, τα ερωτήματα αυτά συνοπτικά επικεντρώνονται γύρω από:

- τη συνύπαρξη του ιστορικού στοιχείου με το σύγχρονο χαρακτήρα της νέας διαμόρφωσης
- τη σχέση του αρχαιολογικού χώρου με το ευρύτερο τοπίο και τη σύγχρονη κοινωνία
- την αναβίωση της μνήμης, με τις επακόλουθες επιπτώσεις στη μετάδοση της αρχαιολογικής πληροφορίας στον επισκέπτη.

Τα ζητήματα αυτά αναπτύσσονται διεξοδικά παρακάτω. Ωστόσο, δεδομένου ότι η άποψη για το τοπίο είναι καθοριστική για τον τρόπο αντιμετώπισής του κατά το σχεδιασμό, προηγείται η αποσαφήνιση της έννοιας αυτής με βάση σύγχρονες προσεγγίσεις από το χώρο της αρχιτεκτονικής τοπίου και απόψεις άλλων επιστημών.

1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ

Οι διαφορετικές προσεγγίσεις για την κατανόηση της έννοιας του τοπίου παρουσιάζουν σημαντικές διακυμάνσεις ανάλογα με το κοινωνικό, πολιτισμικό και επιστημονικό υπόβαθρο της εκάστοτε ομάδας ερευνητών. Οι πολλαπλές ερμηνείες που έχει δεχτεί κατά καιρούς κυμαίνονται από το τοπίο ως θέαμα ή σκηνικό, δηλαδή παράγωγο μιας οπτικής ή συνολικά αντιληπτικής εμπειρίας, έως το τοπίο ως μία ποσοτικοποιημένη φυσική οντότητα με μετρήσιμα χαρακτηριστικά. Η σύνδεσή του με τα κοινωνικο-οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά μιας περιοχής άρχισε να

προβάλλει έντονα τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, για να γίνει πλέον ευρέως αποδεκτή, από όλες τις επιστήμες που άμεσα ή έμμεσα ασχολούνται με αυτό.

Συχνά γίνεται ταύτιση της έννοιας του τοπίου με το περιβάλλον. Πράγματι, η έννοια του περιβάλλοντος έχει διευρυνθεί τα τελευταία χρόνια για να συμπεριλάβει, εκτός από το φυσικό στοιχείο, το δομημένο περιβάλλον - πόλεις ή οικισμούς, και μια κοινωνικο-πολιτισμική διάσταση. Σε προέκταση αυτής της άποψης, το ίδιο το φυσικό οικοσύστημα δεν νοείται πλέον παρά μόνο σε σχέση με το κοινωνικό και πολιτισμικό "περιβάλλον" του (Βερεσόγλου 2004 :443-446, Στεφάνου 2001 :27-28). Ωστόσο, δεδομένου ότι το τοπίο σύμφωνα με πολλούς επιστήμονες «δεν υφίσταται παρά στο μέτρο που αυτό γίνεται αντιληπτό από τον άνθρωπο» (Delavigne 1974 :15), η ανθρώπινη παρουσία δεν αποτελεί απλά μία πιθανότητα, όπως σε ένα περιβάλλον, αλλά προϋπόθεση, εφόσον το τοπίο αποκτά υπόσταση μόνο και εξαιτίας του ανθρώπου, είτε ως ενεργά συμμετέχοντος στη διαμόρφωση και την παραγωγή του είτε, σπανιότερα, ως παθητικού θεατή. Πράγματι, στον ορισμό για το περιβάλλον από τον Tuan (1979 :100) διατυπώνεται ξεκάθαρα η διαφορά μεταξύ των δύο: «*Το περιβάλλον είναι ένα δεδομένο, ένα τμήμα της πραγματικότητας, το οποίο απλά υπάρχει, σε αντιπαράθεση με το τοπίο, το οποίο είναι ένα προϊόν της ανθρώπινης νόησης, ένα επίτευγμα του ανθρώπινου νου*».

Επομένως, υπάρχει μία εγγενής σχέση μεταξύ του τοπίου και του ανθρώπου, γεγονός το οποίο, τουλάχιστον στο πεδίο του σχεδιασμού για τη διαμόρφωση υπαίθριου χώρου με προορισμό τη χρήση του από τον άνθρωπο, σημαίνει ότι η έννοια του τοπίου είναι σαφώς καταλληλότερη από εκείνη του "περιβάλλοντος".

Σε μία περίοδο ταχύτατης διάδοσης της γνώσης και προώθησης της διεπιστημονικότητας, όπως αυτή που διανύουμε, η αντίληψη και η ερμηνεία της έννοιας του τοπίου από τις επιστήμες που ασχολούνται με το σχεδιασμό του χώρου, συμπεριλαμβανομένης και της αρχιτεκτονικής τοπίου, επηρεάζονται άμεσα από τις προσεγγίσεις άλλων επιστημονικών κλάδων.

Από το χώρο της γεωγραφίας, ήδη από το 19^ο αιώνα, εμφανίζονται επιστημονικές θεωρήσεις που αφορούν την αλληλεπίδραση των κοινωνιών με το φυσικό περιβάλλον τους και, ειδικότερα, το συσχετισμό του φυσικού με το κοινωνικό, οικονομικό, αισθητικό, πολιτικό, ιστορικό και πολιτισμικό περιβάλλον (Terkenli *et al.* 2001). Τις τελευταίες δεκαετίες γίνεται έντονα λόγος στη φύση του τοπίου ως καθαρά πολιτισμική¹, ως μια επινόηση του μυαλού, αφού προκύπτει από αντιληπτικές και αισθητικές παραμέτρους που διαμορφώνονται σε ένα φυσικό περιβάλλον (Lassus 1998) και υποστηρίζεται ότι «*το τοπίο αντικατοπτρίζει την κουλτούρα ενός τόπου μιας χρονικής στιγμής και μιας κοινωνικής ομάδας*» (Τερκενλή 1996: 45).

Το αμερικάνικο Ινστιτούτο Ερευνών για το Πολιτισμικό Τοπίο χρησιμοποιεί τον ίδιο όρο για να ορίσει ένα νέο τρόπο αντίληψης του χώρου, ο οποίος δίνει έμφαση στην αλληλεπίδραση του ανθρώπινου παράγοντα και της φύσης μέσα στο χρόνο. Το τοπίο μετατρέπεται σε φορέα εκδήλωσης του πολιτισμού (Taylor 1999), καθώς συμμετέχει στο κοινωνικό γίνεσθαι μέσα από τη δυνατότητα αφύπνισης κληρονομικών και παραδοσιακών αξιών. Σε μια παρόμοια γραμμή σκέψης, προβάλλοντας όμως περισσότερο την έννοια του περιβάλλοντος αντί αυτή του τοπίου, η σύγχρονη (Διαδικαστική) αρχαιολογία αναγνωρίζει τη διαλεκτική σχέση ανθρώπου-περιβάλλοντος, στο πλαίσιο της οποίας παράγεται το σύνολο των υλικών και πνευματικών προϊόντων μιας κοινωνίας (Χουρμουζιάδης 2010 :7).

Το αρχαιολογικό ενδιαφέρον για το πολιτισμικό περιβάλλον/τοπίο έχει επεκταθεί από τη μελέτη της τοπογραφίας, της τεχνολογίας, τους πόρους και τις χρήσεις γης των αρχαίων πολιτισμών και στην κοινωνική πλευρά του (Knapp and Ashmore 1999). Συνεπώς, η έννοια του πολιτισμικού τοπίου, το οποίο διαμορφώθηκε και

¹ Ο όρος πολιτισμικό τοπίο (cultural landscape) αναφέρθηκε για πρώτη φορά από τον πολιτισμικό γεωγράφο C.O. Sauer σε ομιλία του το 1925, όπου δήλωσε ότι «*ο πολιτισμός είναι το αίτιο, η φυσική περιοχή το μέσον και το πολιτισμικό τοπίο το αποτέλεσμα*» (Ingerson 2000).

μεταβλήθηκε επανειλημμένα από τις πολιτισμικές και οικονομικές δραστηριότητες των ανθρώπων που έζησαν κατά τη μακραίωνη διάρκεια της ιστορίας στο περιβάλλον αυτό, αναγνωρίζεται και συμπεριλαμβάνεται σε κάθε αρχαιολογική εργασία.

Στο πλαίσιο της αρχιτεκτονικής τοπίου, της επιστήμης που ασχολείται αποκλειστικά με τη μελέτη και το σχεδιασμό του τοπίου, τα τελευταία χρόνια προβάλλεται ιδιαίτερα ο δυναμικός χαρακτήρας του. Αντιμετωπίζεται ως χώρος οικειοποιημένος, κωδικοποιημένος, που έχει υποστεί χρήσεις, συνήθειες, ρυθμίσεις (Ανανιάδου – Τζημοπούλου 1992 :21) και, μέσα από την ανάδειξη της διάστασης του χρόνου σε ενορχηστρωτή των σχέσεων διαντίδρασης μεταξύ των συνεχώς μεταβαλλόμενων συστατικών του στοιχείων, φυσικών και ανθρωπογενών, συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου του ανθρώπου, παρουσιάζεται ως ένα δυναμικό οικοσύστημα, παράγωγο αυτών των σχέσεων, το οποίο με τη σειρά του μεταλλάσσεται διαρκώς ως προς τη φυσιογνωμία, το χαρακτήρα και τη λειτουργία του (Τρατσέλα 2011: 24, 351). Ως μία υποκειμενική, μη παγιωμένη κατάσταση πραγμάτων, γίνεται αντιληπτή από τον άνθρωπο μόνο βιωματικά, κιναισθητικά και όχι στατικά ή από απόσταση, όπως συμβαίνει στην περίπτωση μιας “εικονογραφικής” αντιμετώπισης.

Επομένως, η έννοια του τοπίου δεν περιορίζεται στο φυσικό υπόβαθρο ή το χωρικό πεδίο ανάπτυξης ενός πολιτισμού, αφού δεν αντιμετωπίζεται ως αντικείμενο αλλά ως μία διαδικασία εν δράσει, η οποία διαμορφώνει τον άνθρωπο και διαμορφώνεται από αυτόν (Inglis 1977, Ingold 1993, Darvill 1999). Όπως εξηγεί ο ανθρωπολόγος Tim Ingold (1993 :161-62), η διαδικασία αυτή δεν ταυτίζεται με την αποτύπωση του πολιτισμού πάνω σε ένα φυσικό υπόβαθρο (φύση), σαν η κίνηση (δύναμη) να ολοκληρώθηκε αποκτώντας στερεή, υλική μορφή, αλλά είναι το αποτέλεσμα της ίδιας της ανθρώπινης καθημερινής δραστηριότητας στο χώρο (taskscape), μέσω της οποίας αναδύονται οι συνεχώς μεταβαλλόμενες μορφές του τοπίου. Στο ίδιο πνεύμα ο Fowler (1998), σημειώνει ότι το τοπίο δεν είναι απλά το αποτέλεσμα της δυναμικής, αλλά είναι το ίδιο δυναμικό κάθε στιγμή και η εξέλιξη των ανθρώπων και των δραστηριοτήτων τους συνιστά κίνητρο και προϊόν ταυτόχρονα αυτής της δυναμικής. Την αντίληψη του τοπίου ως διαδικασία υποστηρίζει έμμεσα και ο McGlade (1999), όταν αναφέρεται στην εξέλιξη του κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος και της συνάντησής τους μέσα στο χώρο και το χρόνο (landscape as long-term history).

Στο πλαίσιο αυτής της παραδοχής, κατά την οποία η εγγενής σχέση του τοπίου με την ανθρώπινη παρουσία είναι δεδομένη και η ανθρώπινη δραστηριότητα απαραίτητη συνθήκη για την παραγωγή του, φορτισμένο με δράσεις, μνήμες, συμβολικές και ιδεολογικές επιρροές, το ανθρωπογενές τοπίο κατά γενική ομολογία διαμορφώνει ταυτότητα με μοναδικά χαρακτηριστικά, οπότε και αποκτά αναπόφευκτα πολιτισμικό χαρακτήρα, ανεξάρτητα από το αν διαθέτει ιδιαίτερη ιστορική ή αρχαιολογική αξία.

Πράγματι, από τη δεκαετία του 1980 μέχρι σήμερα γίνεται έντονα λόγος για την πολιτισμική αξία του τοπίου², ανεξάρτητα από την ιστορικότητα που μπορεί να διαθέτει εκ προοιμίου όπως για παράδειγμα στην περίπτωση ενός αρχαιολογικού χώρου. Ακόμη κι όταν πρόκειται για το σχεδιασμό νέων, σύγχρονων υπαίθριων χώρων, κυριαρχεί η άποψη ότι ένα τοπίο μπορεί και οφείλει να αποτελεί, μεταξύ άλλων, μέσω παραγωγής πολιτισμού. Τα νέα τοπία που προκύπτουν μετά από

² Άποψη η οποία, στο χώρο της αρχιτεκτονικής τοπίου, αναδείχθηκε για πρώτη φορά μέσα από τις εργασίες του XXIII Διεθνούς Συνεδρίου της IFLA (International Federation of Landscape Architects), με θέμα: “Creative Environment. Expression of natural and cultural heritage”. Βλ. *IFLA Yearbook 1986/1987*, Kobe, Japan, ενώ δεκαετίες νωρίτερα αμερικανοί γεωγράφοι, όπως ο J.B. Jackson, υποστήριζαν ότι όλα τα τοπία είναι εν γένει πολιτισμικά.

σχεδιασμό διεκδικούν το ρόλο τους ως έργα τέχνης και πολιτισμού (Anagnostopoulos 1998), ως έργα της κοινωνίας για την κοινωνία (Ananiadou-Tzimoroulou 2005 :565).

Είναι λοιπόν προφανές ότι το τοπίο, ιστορικό ή όχι, αποτελεί μία δυναμική οντότητα μέσα στο χρόνο και ταυτόχρονα φορέα πολιτισμού, οπότε ως τέτοιο οφείλει να αντιμετωπίζεται σε κάθε απόπειρα σχεδιασμού. Αυτό συνεπάγεται ότι στις περιπτώσεις διαμόρφωσης αρχαιολογικών χώρων, των οποίων η υψηλή πολιτισμική αξία θεωρείται δεδομένη, η πολιτισμική παράμετρος αναφέρεται στο σύνολο του ευρύτερου τοπίου πέραν του ιστορικού και η ενσωμάτωσή της στο σχεδιασμό αποτελεί ζητούμενο.

2. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΤΟΠΙΩΝ

2.1 Ιστορικότητα και νέα διαμόρφωση: Συνύπαρξη παλιού και νέου

Η σύγχρονη συζήτηση, σε θεωρητικό επίπεδο ή μέσα από εφαρμοσμένες μελέτες αρχιτεκτονικής τοπίου, γύρω από το σχεδιασμό ιστορικών χώρων αναδεικνύει διαφορετικές απόψεις όσον αφορά τον τρόπο ένταξης και ανάδειξης των ιστορικών μνημείων ή αρχαιολογικών τόπων στη σύγχρονη έκφανση του τοπίου που τα περιβάλλει. Οι σχεδιαστικές προσεγγίσεις κυμαίνονται από τον απόλυτο σεβασμό του ιστορικού χώρου / μνημείου με ένα είδος υποταγής της νέας διαμόρφωσης στην ιστορικότητα του πρώτου, συνοδευόμενη από μία έκδηλη τάση μιμητισμού, κυρίως σε μορφολογικό επίπεδο και στην επιλογή υλικών, έως την αναζήτηση μιας περισσότερο ελεύθερης και δημιουργικής προσέγγισης στο σχεδιασμό, χωρίς να αποκλείονται πρωτότυπες, καινοτομικές μορφές, κατασκευές, υλικά και φυτεύσεις για τη νέα επέμβαση, πολλές φορές ξένα προς το χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία του τοπίου. Εμφανίζονται βέβαια και ενδιάμεσες απόψεις, προς τις οποίες συγκλίνουν οι κυρίαρχες σήμερα μέθοδοι αποκατάστασης και ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων, οι οποίες προσπαθούν να λειτουργήσουν ως χρυσή τομή των δύο προηγούμενων και προτείνουν ήπιες (Αστρεϊνίδου 1997 :16), και “αφανείς” (Λάββας 1998) επεμβάσεις, ώστε να μη λειτουργούν ανταγωνιστικά προς τον αρχαιολογικό χώρο.

Και στις τρεις περιπτώσεις, ο προβληματισμός αναπτύσσεται γύρω από την επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης κυριαρχίας ανάμεσα σε αντιφατικά δίπολα, όπως το παλιό και το νέο, το διαχρονικό και το εφήμερο, το στατικό και το μεταβαλλόμενο, το συντηρητισμό και την καινοτομία. Κατά την αντιπαράθεση των διαφορετικών ιδιοτήτων των αρχαιοτήτων / μνημείων και του σύγχρονου ευρύτερου τοπίου, τα πρώτα εμφανίζονται ως σημειακά, στατικά στοιχεία (εξαιρουμένης της αργής φθοράς των δομικών υλικών μέσα στο χρόνο) και διαχρονικά λόγω της ιστορικότητας, σε αντίθεση με το δεύτερο που εμφανίζεται ως «κέλυφος» (υποδοχοχέας ζωής) και δυναμικό μέσο παραγωγής πολιτισμού που βρίσκεται σε συνεχή μεταβολή, εξαιτίας, τόσο της εποχικότητας του φυσικού στοιχείου (βλάστηση, υγρό στοιχείο, καιρικές συνθήκες, ηλιακός κύκλος με συνεχείς εναλλαγές του φυσικού φωτισμού, μεταμορφώσεις του αναγλύφου κ.ά.) όσο και της ανθρώπινης δραστηριότητας που του αποδίδει κινητικότητα. Αυτές οι διαρκείς μεταβολές, γραμμικές, κυκλικά επαναλαμβανόμενες ή σπειροειδούς μορφής, μέσα στο χρόνο (Τρατσέλα 2011 :193, 207) αποδίδουν στο τοπίο εφήμερο χαρακτήρα. Παρά τις προφανείς τους αντιθέσεις, αρχαιοτήτες και τοπίο κρίνονται ισοδύναμα ως προς τη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης και τη συμμετοχή τους στο τελικό αντιληπτό αποτέλεσμα του συνολικού χώρου, αφού ο ιστορικός, εκπαιδευτικός ρόλος και η διαχρονική αξία του πρώτου αντισταθμίζονται από τη δυναμική του δεύτερου να εξελίσσεται, να μεταλλάσσεται αδιάκοπα μέσα στο χρόνο (Koziraki, Tratsela 2004) και να διαμορφώνει κοινωνικές πρακτικές. Επιπλέον, και τα δύο διαθέτουν πολιτισμική διάταση, με ποιοτικές όμως διαφορές: για το μεν αρχαιολογικό χώρο είναι εμφανής και αδιαμφισβήτητης αξίας, ενώ για το ευρύτερο τοπίο (τουλάχιστον στην ελληνική πραγματικότητα) συχνά

βρίσκεται σε λανθάνουσα μορφή που αναμένει να αποκαλυφθεί και, ως πρώτη εντύπωση, αμφισβητούμενης αξίας.

Για το λόγο αυτό, οι νέες επεμβάσεις οφείλουν να εξασφαλίσουν μια ισορροπημένη και διαρκή (όχι όμως με την έννοια της μονιμότητας) σχέση ανάμεσα στις αρχαιότητες και το τοπίο, με τρόπο όμως που να εξασφαλίζεται η οπτική διάκριση, μέσω της διαφοροποίησης του παλιού (ιστορικού) από το νέο (σύγχρονη επέμβαση). Με αφετηρία τα μνημεία/αρχαιολογικά ευρήματα λόγω υψηλής πολιτισμικής αξίας, στο πλαίσιο μίας ισότιμης αντιμετώπισης θα έπρεπε, μαζί με την προώθηση της ανάδειξής τους, να προβάλλονται και οι αυθεντικές ιδιότητες του τοπίου (Morin 1999) και ταυτόχρονα να αξιολογούνται οι ιδεολογικές επιπτώσεις τους στο σύγχρονο περιβάλλον.

Επισημαίνεται ότι σε οποιαδήποτε αναφορά στην ιστορικότητα ενός τόπου θα έπρεπε να αποφεύγεται η σκηνογραφική αντιμετώπιση, η “μνημειακή” προσέγγιση ή η ιστορική μουσειακή ερμηνεία με νοσταλγική διάθεση για κάτι που προϋπήρχε (Ανανιάδου-Τζημοπούλου 2011 :67, Αστροεινίδου 1997 :16), η οποία θα διέτρεχε τον κίνδυνο να δημιουργήσει κοινότυπα, τυπικά και εύπεπτα πολιτιστικά προϊόντα. Αντίθετα οφείλει να έχει ως απώτερο στόχο την ανάδειξη του συνόλου ως σύγχρονο πολιτισμικό έργο, με τρόπο που να μπορεί να επικοινωνήσει δημιουργικά με το παρελθόν και που να απευθύνεται, πρώτιστα, στη σύγχρονη κοινωνία.

2.2 Επαναπροσδιορισμός της σχέσης του αρχαιολογικού χώρου και των μνημείων με το ευρύτερο τοπίο και τη σύγχρονη κοινωνία

Εξαιτίας ποικίλων παραγόντων, όπως της ασάφειας του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, της απουσίας σχεδίων χρήσεων γης, της έλλειψης μελετών διαμόρφωσης υπαίθριου χώρου από εξειδικευμένους επιστήμονες κ.ά. τα πραγματικά όρια των αρχαιολογικών χώρων, διαμορφωμένων ή μη, παραμένουν συνήθως ασαφή. Από την άλλη πλευρά, λόγω της επιτακτικής ανάγκης για αυστηρή προστασία, οι χώροι ανασκαφής συχνά εμφανίζονται αρκετά «εσωστρεφείς» και αποκομμένοι από το ευρύτερο περιβάλλον τους. Ακόμη και στην περίπτωση των οργανωμένων επισκέψιμων χώρων, σχεδιασμένων ή όχι, το ζήτημα της ένταξής τους στο ευρύτερο ιστορικό τοπίο συχνά παραγκωνίζεται. Εμφανίζονται δηλαδή ως χωρικές και χρονικές ασυνέχειες μέσα στο σύγχρονο αστικό ή αγροτικό τοπίο, οπότε οι σχεδιαστές καλούνται να αποκαταστήσουν την ασυνέχεια αυτή.

Με βάση τις σύγχρονες αντιλήψεις για το τοπίο, ως προϊόν της δυναμικής και μακρόχρονης κοινωνικής και φυσικής συνεξέλιξης (McGlade 1999), η πολιτισμική ταυτότητα ενός ιστορικού/αρχαιολογικού τόπου σε μία δεδομένη χρονική στιγμή αποτελεί την έκφραση του συνόλου των ιδεολογικών επιλογών και αντιλήψεων των κοινωνιών που αναπτύχθηκαν διαχρονικά στο συγκεκριμένο χώρο αλλά και το ευρύτερο τοπίο, συμβάλλοντας, λιγότερο ή περισσότερο η κάθε μία στη διαμόρφωση της δεδομένης κάθε φορά ταυτότητάς του.

Παράλληλα, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μνημεία και τα κάθε είδους ευρήματα/αντικείμενα, ως απτές εγγραφές της πολιτισμικής παράδοσης σε έναν τόπο, ανεξάρτητα κλίμακας, ιστορικής αξίας, θέσης και μορφής αποτελούν διαχρονικούς δείκτες της σχέσης του ιστορικού ανθρώπου με το περιβάλλον του, δεδομένου ότι η παραγωγή τους κάποια στιγμή στο παρελθόν δεν ήταν ανεξάρτητη από τα χωρικά, οικολογικά, αντιληπτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του ευρύτερου νοηματικού και φυσικού χώρου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κατασκευή των αρχαίων οικημάτων με υλικά δόμησης από το άμεσο ή το ευρύτερο φυσικό τοπίο. Τα υλικά αυτά καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό την τεχνολογία, τις τεχνικές μεθόδους κατασκευής και, τελικά, τη μορφή των οικημάτων. Επομένως τα αρχαιολογικά ευρήματα αποτελούν αναπόσπαστα συστατικά στοιχεία του ιστορικού τοπίου ή, όπως επισημαίνουν οι αρχαιολόγοι, «αποτελούν (μεταξύ άλλων) συστατικά

στοιχεία ενός κατασκευασμένου χώρου (τοπίο), στο πλαίσιο του οποίου παράγονται τα υλικά στοιχεία ενός πολιτισμού» (Χουρμουζιάδης 2009 :151).

Προβάλλει έτσι η αδιάρρηκτη σχέση μεταξύ των αρχαιολογικών ευρημάτων και του αρχαιολογικού χώρου με το τοπίο που τα περιβάλλει, η οποία, σε οποιαδήποτε απόπειρα ανασχεδιασμού και διαμόρφωσης του ιστορικού τοπίου, επιβάλλει τη μελέτη τους ως ένα αδιάσπαστο σύνολο και όχι μεμονωμένα ως αυτόνομες οντότητες (Koziraki, Tratsela 2004).

Μέσα από αυτό το πρίσμα, η επανασύνδεση του αρχαιολογικού χώρου με το ευρύτερο περιβάλλον του φαίνεται αναγκαία προκειμένου να ενισχυθεί η κατανόηση από τον επισκέπτη, τόσο των αρχαιοτήτων-μνημείων και της προέλευσής τους όσο και της εξέλιξης του ιστορικού/πολιτισμικού τοπίου. Εξάλλου, η έννοια του αρχαιολογικού χώρου έχει πια αποδεσμευθεί από τα στενά όρια του τόπου των προστατευόμενων μνημείων³ και οι μέθοδοι διατήρησης και ανάδειξης περιέλαβαν επίσης τμήματα του ευρύτερου περιβάλλοντος και ετερογενή στοιχεία του τοπίου (Κοζυράκη 2006 :52). Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Gulliver (1989), μπορούμε να μάθουμε πολύ περισσότερα από την ενιαία μελέτη του συνόλου μιας κοινότητας και του περιβάλλοντός της παρά από την ανεξάρτητη έρευνα μεμονωμένων ανθρωπογενών στοιχείων.

Το ίδιο ισχύει και για τη διαχείριση των χώρων αυτών. Θεωρώντας το τοπίο ως το ευρύτερο πεδίο ανάπτυξης της ανθρώπινης δραστηριότητας και διαμόρφωσης της πολιτισμικής ταυτότητας και κοινωνικής συνείδησης, η διαχείρισή του δεν θα έπρεπε να επικεντρώνεται μόνο σε ορισμένους χώρους με σημαντική αρχαιολογική και ιστορική αξία, αλλά να συμπεριλαμβάνει ευρύτερες γεωγραφικές ενότητες και περιοχές που διακρίνονται για την ακεραιότητα, τη δομή και τη συμβολική σημασία τους (Darvill 1999).

Δεδομένων των αυστηρών απαιτήσεων και κανονισμών για απόλυτη προστασία των μνημείων και απόλυτου ελέγχου της πρόσβασης σε αρχαιολογικούς χώρους, κυρίως τους ανασκαφικούς, επιβάλλεται η λογική της αυστηρής, κλειστής οριοθέτησής τους. Αν και *«τα τελευταία χρόνια η τακτική αυτή αρχίζει να αλλάζει, καθώς δεν ικανοποιεί τους στόχους για το σύγχρονο χρήστη, τις νέες συνθήκες και τον τουρισμό»* (Κοζυράκη 2006 :22), δύσκολα εγκαταλείπεται εντελώς. Για το λόγο αυτό συναντάται η ίδια πρακτική, ακόμη και σε νέες σχεδιαστικές προτάσεις διαμόρφωσης. Αυτού του είδους η οργάνωση εντείνει την αίσθηση απομόνωσης των αρχαιολογικών χώρων από το «φυσικό» περιβάλλον τους και τις σύγχρονες συνθήκες της ευρύτερης περιοχής. Σε αυτό το σημείο η συμβολή του σχεδιασμού είναι καθοριστική, καθώς η προσδοκώμενη ενοποίηση του χώρου με το ευρύτερο ιστορικό τοπίο μπορεί να επιτευχθεί νοητά, με τη βοήθεια ειδικών σχεδιαστικών χειρισμών που σχετίζονται με την αντίληψη και την αξιοποίηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τοπίου, χωρικών, οικολογικών και κοινωνικών.

Στο βαθμό που το μνημείο, ο αρχαιολογικός χώρος και το ιστορικό τοπίο δεν αποτελούν στατικά, μουσειακά στοιχεία του παρελθόντος αλλά ενεργοί πόλοι της κοινωνικής ζωής με δυναμική συμμετοχή στη σύγχρονη ζωή, επιβάλλεται η εξυπηρέτηση σύγχρονων κοινωνικών αναγκών και απαιτήσεων. Με άλλα λόγια, οφείλουν να αποδοθούν στην κοινωνία, συνδυάζοντας μία σειρά από λειτουργίες στα όρια του αρχαιολογικού τοπίου. Οι σύγχρονες προσεγγίσεις για το σχεδιασμό ανάλογων χώρων υποστηρίζουν ότι οι νέες επεμβάσεις θα έπρεπε να παράγουν ζωντανούς και ελκυστικούς χώρους, που θα μπορούν να εξασφαλίσουν, πέρα από την ανάδειξη και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, την ενημέρωση, επιμόρφωση, εκπαίδευση και παράλληλα δράσεις αναψυχής για τους επισκέπτες, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα, με τον τρόπο αυτό, τη βιωσιμότητά τους. Όπως άλλωστε έχει αποδείξει η διεθνής εμπειρία, οι αρχαιολογικοί χώροι αξιοποιούνται καλύτερα και επιβιώνουν περισσότερο όταν συνδυάζονται με τη λειτουργία

³ Από προσωπική επικοινωνία με την Δρ. Αρχαιολογίας Μαρίνα Σωφρονίδου.

μουσειακών εγκαταστάσεων, εκθεσιακών χώρων, στεγασμένους ή υπαίθριους χώρους διδασκαλίας, εργαστήρια κτλ.

Επιπλέον, η ενεργή και διαρκής συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας με την ανάπτυξη δράσεων ενημέρωσης και διαλόγου σχετικά με τις οποιοσδήποτε επικείμενες επεμβάσεις στον προστατευόμενο χώρο, ενισχύει το ενδιαφέρον των πολιτών και δημιουργεί μία αίσθηση συν-ευθύνης για την εξέλιξη του οικείου αρχαιολογικού τοπίου, την προστασία και τη βελτίωση της ποιότητάς του.

Ο ρόλος του εναλλακτικού τουρισμού είναι καίριος για την απόδοση των αρχαιολογικών χώρων στην κοινωνική ζωή ενός τόπου. Η αξιοποίηση τους μέσα από ήπιες μορφές τουρισμού, όπως ο πολιτιστικός και ο περιβαλλοντικός, μπορούν να εξασφαλίσουν την προστασία, την ανάδειξη και τη βιωσιμότητα των χώρων αυτών και του ευρύτερου τοπίου.

2.3 Το ζήτημα της μνήμης

Το τοπίο συχνά θεωρείται η υλοποίηση της μνήμης, η διαπραγμάτευση συλλογικών και ατομικών ιστοριών στον υπάρχοντα χώρο (Knapp and Ashmore 1999). Η αναζήτηση του παρελθόντος μέσα από απτά χωρικά σημάδια στο τοπίο ως ζωντανές μαρτυρίες του είδους της εξέλιξης που υπέστη μορφολογικά, πολιτισμικά ή οικολογικά αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα για έναν ιστορικό τόπο και τοποθετεί την έννοια της μνήμης ως κεντρικό σημείο αναφοράς στο σχεδιασμό του νέου τοπίου.

Σε έναν αρχαιολογικό χώρο, όσον αφορά τα μη κινητά ευρήματα που δε μπορούν να μεταφερθούν σε έναν κλειστό εκθεσιακό χώρο όπως συχνά γίνεται για προφανείς λόγους, η μνήμη του παρελθόντος μπορεί να ενεργοποιηθεί είτε άμεσα, μέσα από τη “μουσειακή” έκθεση των αρχαιολογικών αντικειμένων στον υπαίθριο χώρο είτε έμμεσα, με ανάδειξη των κρυμμένων, άυλων ιδιοτήτων του τοπίου που συνδέονται με την ιστορία του (ιδεών, ιδεολογιών, αρχών κοινωνικής οργάνωσης ή μέσων παραγωγής του αρχαίου πολιτισμού) και στη συνέχεια την αποτύπωσή τους στη νέα σχεδιαστική πρόταση. Κάτι τέτοιο βέβαια προϋποθέτει την «αποκρυπτογράφηση» όλων εκείνων των στοιχείων που κάποτε συγκρότησαν το κοινωνικο-οικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο των κοινωνιών που αναπτύχθηκαν και έδρασαν στο συγκεκριμένο τόπο. Ιδιαίτερα όσον αφορά τους προϊστορικούς αρχαιολογικούς χώρους, στους οποίους η φυσική παρουσία των αρχαιολογικών ευρημάτων-αντικειμένων είναι συχνά πενιχρή, οι ερμηνείες αυτών των ευρημάτων από τους αρχαιολόγους μπορούν να αποτελέσουν κινητήριους μοχλούς για την ενεργοποίηση της μνήμης κατά τον επανασχεδιασμό του χώρου.

Η ιστορική μνήμη όμως αφομοιώνεται στο παρόν. Αυτή η αφομοίωση γίνεται με τρόπο που δεν αφήνει τη μνήμη ανέπαφη, καθώς η τελευταία επενδύεται με διαφορετικά ιδεολογικά ή σημασιολογικά νοήματα ανάλογα με τις αντιλήψεις, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της εκάστοτε εποχής και τις επιστημονικές ερμηνείες των αρχαιολογικών ευρημάτων και του χωρικού τους πλαισίου (τοπίου). Ακόμη περισσότερο, εμφανίζεται το φαινόμενο της επανεγγραφής στον ίδιο τόπο πολιτισμικών στοιχείων, συμβόλων, νοημάτων σε διαφορετικές χρονικές στιγμές μέσα στην ιστορία, τα οποία είναι ταυτόχρονα ορατά στο παρόν ως απομεινάρια διαφορετικών πολιτισμών. Η αντίληψη αυτής ακριβώς της συνύπαρξης – ή συνδήλωσης όπως την ονομάζει ο Umberto Eco (1986 :63) - σε μία χρονική στιγμή (παρόν) διαφορετικών χρονικών στιγμών του παρελθόντος, «αξιοποιεί μεν στοιχεία από προϋπάρχοντες κώδικες, αλλά ... τους μετασχηματίζει σταδιακά, παραμορφώνοντας τις ήδη γνωστές μορφές και λειτουργίες, οι οποίες κατά σύμβαση αναφέρονται στη συνδήλωση αυτή».

Η νοητική αναπαράσταση του μνημείου και του ιστορικού τοπίου ποικίλλει ακόμη περισσότερο, καθώς το υποκείμενο φιλτράρει τα νοήματα και τα σύμβολα μέσα από προσωπικά του βιώματα, ιδεολογίες ή προσωπικές μνήμες που συνδέονται με τον τόπο ή με εικόνες και ακούσματα (αφηγήσεις) του παρελθόντος. Αυτή όμως η

περίπτωση προβάλλει την υποκειμενική διάσταση της μνήμης, η οποία, όσον αφορά το σχεδιασμό, δεν θα έπρεπε να αγνοείται.

Σε κάθε περίπτωση, η ιστορική μνήμη (παρελθόν) μεταμορφώνεται σταδιακά σε μία ετερότητα, μέσα από φυσικές ή / και ανθρωπογενείς διαδικασίες ή εξαιτίας της υποκειμενικής της διάστασης (ενέργειες του παρόντος) ή αφομοιώνεται από αυτές τις διαδικασίες ώστε να μπορεί να γίνει αποδεκτή ή να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες της σύγχρονης πραγματικότητας. Επομένως, η μνήμη είναι στοιχείο ευμετάβλητο, συχνά ανεξάρτητο από τις αλλαγές που αφήνει πίσω της η ύλη (Knapp and Ashmore 1999). Μεταβάλλεται διαρκώς κατά την αποκάλυψή της στο παρόν και επικαιροποιείται. Υφίσταται δηλαδή μία σπειροειδούς μορφής εξέλιξη, αφού κατά την επαναλαμβανόμενη αποκάλυψή της δεν εμφανίζεται ποτέ ακριβώς η ίδια. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι η παραγωγή μιας ετερότητας, ένα νέο νόημα για το χώρο και για τα ίδια τα αρχαιολογικά ευρήματα/αντικείμενα. Μέσα από αυτό το πρίσμα, προβάλλεται η κρισιμότητα στο σχεδιασμό του τρόπου ενεργοποίησης της μνήμης, καθώς η ιδιότητά της να επανερμηνεύεται ή να ανακατασκευάζεται προδιαγράφει τόσο την πρόσληψη του τοπίου όσο και την κατανόηση των αρχαιολογικών ευρημάτων.

Επομένως, ο χειρισμός κατά το σχεδιασμό του ζητήματος της μνήμης, ως κάτι που βρίσκεται σε διαρκή μεταβολή ανάλογα με το υποκείμενο και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ενεργοποιείται, θα πρέπει να είναι τέτοιος, ώστε να μπορεί να εξασφαλίσει τη δυνατότητα προσωπικής ερμηνείας του αρχαιολογικού τοπίου και των ευρημάτων/μνημείων. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να αξιοποιείται η ιδιότητα της μνήμης να μεταβάλλεται μέσα στο χρόνο. Για το λόγο αυτό, οι προτεινόμενες χωρικές διαμορφώσεις, εκτός από διακριτές, οφείλουν να είναι «αναστρέψιμες» (Κοζυράκη 2006: 58, Αστροειδίου 1997:16), άρα ευέλικτες ως προς την οργάνωση του χώρου και την κατασκευή τους, ώστε να μην ακυρώνουν μελλοντικές ερμηνείες των αρχαιοτήτων ή του τοπίου, τόσο από μελλοντικούς ερευνητές όσο και από τους επισκέπτες.

Η διαδρομή σε έναν ιστορικό τόπο οφείλει να αποτελεί κάτι παραπάνω από ένα καθιερωμένο πρόγραμμα επίσκεψης, όπου κάθε τι μπορεί να το δει κανείς με τη σειρά του. Αντίθετα, κάθε επίσκεψη θα έπρεπε να αποτελεί «μία εμπειρία αναρώτησης, ανακάλυψης, ίσως και επίγνωσης» (Σταυρίδης 2006 :306-9), οπότε και οι “ξεναγήσεις” στο χώρο να μετατραπούν σε εμπειρικά ταξίδια με χωρική αλληλουχία, πότε ενδογενή και πότε εξωστρεφή (Mead 1997). Κυρίως όμως τονίζεται η ανάγκη οι νέοι χώροι να είναι δημιουργικοί (Ανανιάδου – Τζημοπούλου 1992 :28) και διαδραστικοί (Κοζυράκη 2006 :53), που θα αναβιώνουν την ιστορικότητα του τόπου, θα διεγείρουν το πνεύμα και τη μνήμη με τρόπο που να προωθείται η εξερεύνηση, η κριτική διερεύνηση, η προσωπική αναζήτηση και η βιωματική μάθηση.

3. ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΩΣ ΠΗΓΗ ΕΜΠΝΕΥΣΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Εξίσου με τον πολιτισμικό και ιστορικό χαρακτήρα των μνημείων / αρχαιολογικών χώρων, το στοιχείο της ιστορικότητας του τοπίου γύρω από αυτούς αποτελεί πλούσια δεξαμενή άντλησης πληροφορίας για την κατανόηση τους. Λιγότερο φανερά, από τα ίδια τα αρχαιολογικά ευρήματα/αντικείμενα, στοιχεία του τοπίου όπως η ύπαρξη συμβολισμών και νοημάτων, αντικρουόμενων στοιχείων, κυρίαρχων δυνάμεων και αντιφάσεων μπορούν να αποκαλύψουν φανερές ή κρυμμένες διαστάσεις πολιτισμών του παρελθόντος. Τα στοιχεία αυτά αναφέρονται τόσο στο ανθρωπογενές όσο και το φυσικό περιβάλλον μέσα από τα οικολογικά χαρακτηριστικά του, οπότε και αντλούνται πληροφορίες για τη σχέση του ανθρώπου με αυτό.

Επιπλέον, καθώς το αρχαιολογικό τοπίο ενσωματώνει πολλαπλούς τόπους και χρόνους (Knapp και Ashmore 1999), μετατρέπεται τελικά στο βασικότερο μάρτυρα της διαχρονικής πορείας προηγούμενων κοινωνιών. Μπορούν δηλαδή να διακριθούν, αν και συχνά με δυσκολία, οι μετασχηματισμοί και οι μεταλλάξεις – ή/και η διαδικασία τους – τις οποίες υπέστη το τοπίο κατά τη διάρκεια του χρόνου.

Για όλους τους λόγους αυτούς, το τοπίο, εξίσου με τα αρχαιολογικά ευρήματα, μπορεί να λειτουργήσει ως πηγή έμπνευσης για μια σχεδιαστική πρόταση διαμόρφωσης αρχαιολογικών χώρων.

Όπως συμβαίνει στο πλαίσιο της σύγχρονης αρχαιολογικής έρευνας με την αναζήτηση “ευρημάτων” πέρα από τα ίδια τα αντικείμενα μιας ανασκαφής (Χουρμουζιάδη, 2010 :115), ώστε «*η επιστήμη να απομακρυνθεί από τον εμπειρισμό στην κατεύθυνση μιας νέας ολιστικής ενασχόλησης για την κατανόηση των νοηματοφόρων σχέσεων ανάμεσα σε ανθρώπους και πράγματα*» (Tiley, 2007), έτσι και στις σύγχρονες προσεγγίσεις για τη μελέτη του τοπίου, κυρίως του ανθρωπογενούς, αρχαιολογικού ή μη, αυτό που ζητάει να αποκαλυφθεί, δεν είναι το τοπίο ως σκηνικό ή αντικείμενο, αλλά το τοπίο ως φορέας ιδεών, χειρισμών και σύνθετων στρατηγικών (Corner, 1999: 23). Στο βαθμό λοιπόν που το τοπίο γενικότερα αντιμετωπίζεται, μεταξύ άλλων, ως χώρος κωδικοποιημένος, ο σχεδιασμός του προϋποθέτει μία διαδικασία «αποκωδικοποίησης» της εικόνας του, η οποία συνοψίζει, οπτικοποιημένα, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του (οικολογικά, κοινωνικο-οικονομικά και πολιτισμικά) (Μ. Ανανάδου – Τζημοπούλου 1992), όλα δηλαδή τα στοιχεία που συνθέτουν το συνολικό βιωματικό αποτέλεσμα που γίνεται άμεσα αντιληπτό από το χρήστη.

Στις μελέτες αρχιτεκτονικής τοπίου αυτή η αποκρυπτογράφηση γίνεται με συστηματικό τρόπο μέσα από την Ανάλυση του Τοπίου (landscape analysis), ως πρωταρχικό και απαραίτητο στάδιο κάθε σχεδιαστικού εγχειρήματος. Πρόκειται για μια σύνθετη και ερμηνευτική διαδικασία σε επίπεδο χωρικών σχέσεων, αντιληπτικών ποιτήτων, οικολογικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών, η οποία επιχειρεί να εντοπίσει και να καταγράψει τα ίχνη του φανερού και κρυμμένου δυναμικού, των προοπτικών για εξέλιξη και των δυνατοτήτων προσαρμογής του τοπίου στις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία και ιστορικό τοπίο έχουν τη δυνατότητα να προβάλλουν, άμεσα ή έμμεσα, στοιχεία του παρελθόντος στο παρόν και να τροφοδοτήσουν τη γνώση, την καλλιέργεια του πνεύματος και τη δημιουργικότητα του σύγχρονου ανθρώπου.

Δεδομένου ότι το πολιτισμικό και κατ’ επέκταση το αρχαιολογικό τοπίο μπορούν να αποτελέσουν φορείς πολλαπλών ερμηνειών και τρόπων αντίληψης του ίδιου του τόπου και της ιστορίας του, οι επεμβάσεις γύρω από αρχαιολογικούς χώρους ή μνημεία πρέπει να αποφεύγουν το μιμητισμό και την πιστή αναβίωση ιστορικών μορφών, αφού στερούν από τον επισκέπτη την ελευθερία απόδοσης της δικής του προσωπικής ερμηνείας και αντίληψης του τοπίου και των μνημείων.

Ο σχεδιασμός γύρω από αρχαιολογικούς χώρους έχει πολλαπλό σκοπό. Πρώτιστα αποβλέπει στην περιβαλλοντική και πολιτιστική προστασία και ανάδειξη των ευρημάτων της αρχαιολογικής σκαπάνης και του συνόλου του πολιτισμικού τοπίου. Οφείλει όμως να παράγει σύγχρονους, δημιουργικούς επισκέψιμους χώρους και να αποβλέπει στη διαμόρφωση ενός νέου τοπίου, με σεβασμό προς την ιστορικότητα του τόπου, τις πολιτισμικές και τοπιακές ιδιαιτερότητες και τις σύγχρονες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες της περιοχής. Οι αρχαιολογικοί χώροι οφείλουν να διαφυλαχθούν και να αναδειχθούν, με τρόπο όμως που να μπορούν να αποδοθούν

στη εξυπηρέτηση των σύγχρονων κοινωνικών απαιτήσεων για επιμόρφωση, εκπαίδευση, ενημέρωση και αναψυχή. Με άλλα λόγια, η επιτυχία μιας νέας επέμβασης σχεδιασμού τοπίου σε αρχαιολογικό χώρο κρύβεται στη δυνατότητα δημιουργικής επικοινωνίας του σύγχρονου ανθρώπου (παρόν) με την ιστορία του (παρελθόν).

Η επιστήμη της αρχαιολογίας και η επιστήμη της αρχιτεκτονικής τοπίου μοιράζονται μία κοινή αγωνία: αυτή της αναζήτησης υλικών ή νοητών εγγραφών στο χώρο κρυμμένων κοινωνικο-οικονομικών, οικολογικών και πολιτισμικών διαστάσεων της ανθρώπινης κοινωνίας μέσα στο χρόνο, με απώτερο σκοπό την ερμηνεία τους η μεν αρχαιολογία στο πλαίσιο άντλησης πληροφορίας για την κατανόηση μίας κοινωνίας του παρελθόντος, η δε αρχιτεκτονική τοπίου για τη διερεύνηση της χωρικής έκφρασης της δράσης μιας κοινωνίας μέσα στο φυσικό, χωρικό της υπόβαθρο, με άλλα λόγια τη διερεύνηση του τοπίου. Πράγματι, τόσο, η Δυναμική Προσέγγιση στο πλαίσιο των αρχαιολογικών ανασκαφών (Χουρμουζιάδης 2009 :152) όσο και η Ανάλυση του Τοπίου ως το πρώτο στάδιο κατά τη διαδικασία εκπόνησης μίας μελέτης αρχιτεκτονικής τοπίου αποβλέπουν ουσιαστικά στην ανάγνωση, κατανόηση και ερμηνεία πραγματικών ή νοητών «αναπαραστάσεων» του κοινωνικο-οικονομικού και πολιτισμικού γίνεσθαι μιας κοινωνίας.

Είναι προφανές λοιπόν ότι στην περίπτωση σχεδιασμού ενός αρχαιολογικού χώρου με στόχο την απόδοσή του στο σύγχρονο άνθρωπο, η συνεργασία μεταξύ των δύο επιστημών φαίνεται απολύτως απαραίτητη.

Ακόμη περισσότερο, η συνεργασία περισσότερων επιστημονικών κλάδων που εμπλέκονται με ζητήματα έρευνας, διαχείρισης, αξιοποίησης και σχεδιασμού ιστορικών / αρχαιολογικών χώρων, όπως της περιβαλλοντολογίας, ανθρωπολογίας, κοινωνιολογίας, γεωγραφίας, γεωτεχνικής κ.ά. κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να εξασφαλιστεί η διαφύλαξη και προστασία του συνολικού πολιτισμικού δυναμικού, ο σύνθετος χαρακτήρας των αρχαιολογικών τοπίων και κυρίως η ενεργή συμμετοχή τους στο δημόσιο κοινωνικό και πολιτισμικό γίνεσθαι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανανιάδου-Τζημοπούλου, Μ.
1992 Υδροβιοτεχνικά τοπία στο Βελεστίνο. Πολιτισμικό τοπίο νερόμυλων και νεροτριβών: μία πρόταση. *Τμητικός Τόμος Δ.Α. Φατούρου*. Τεύχος Α, Τόμος ΙΕ. (επιμ. Σ. Ζαφειρόπουλος): 19-46. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ.
- Ανανιάδου-Τζημοπούλου, Μ.
2011 Το «Ελληνικό», Πολιτισμικό Πάρκο. *Εν χώρω Τεχνήεσσα* (επιμ. Α. Στεφανίδου): 57-68. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ.
- Anagnostopoulos, G. (ed.)
1998 *Art and Landscape*, IFLA Central Region Symposium Proceedings, Athens: Michelis.
- Ananiadou-Tzimopoulou, M.
2005 Landscape projects as society's projects. *Iasme Transactions WSEAS* 4(2) :562-8.
- Αστρεϊνίδου, Π.
1997 Οι παρεμβάσεις σε δέκα αρχαιολογικούς χώρους-ερμηνεία και σχεδιασμός. Στο *Διαμορφώσεις 10 αρχαιολογικών χώρων στη Θεσσαλονίκη. Η "άγνωστη" πόλη*. (επιμ. Π. Αστρεϊνίδου, Σ. Λυμπέρη): 14-7. Αθήνα: 9^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, UNTIMELY BOOKS.
- Βερεσόγλου, Δ. Σ.
2004 *Οικολογία, Β' Έκδοση*. Λάρισα: Περιφερειακές Εκδόσεις «έλλα».

- Corner, J. (ed.)
1999 *Recovering Landscape. Essays in Contemporary Landscape Architecture*. New York: Princeton Architectural Press.
- Darvill, T.
1999 The historic environment, historic landscapes and space-time-action models in landscape archaeology. In *The Archaeology and Anthropology of Landscape: shaping your landscape*. [eds. P.J. Ucko, R. Layton]: 104-18. London, New York :Routledge.
- Delavigne, R.
1974 Le prix du paysage. *Science et Avenir* 13: 15-21.
- Eco, U.
1986 Function and sign: Semiotics of Architecture. In *The city and the sign. An Introduction to Urban Semiotics*, (ed. M. Gottdiener, Ph. A. Lagopoulos): 55-86. New York: Columbia University Press.
- Fowler, P.
1998 Moving through the landscape. In *The Archaeology of Landscape: studies presented to Christopher Taylor*, (eds. P. Everson & T. Williamson): 25-41. Manchester / New York: Manchester University Press.
- Gulliver, R.
1989 Reconstructing a historic landscape. *Landscape Design Journal* 6: 38-41.
- Ingerson, A.
2000 What are cultural landscapes?
<http://home.comcast.net/~jay.paul/landscapes.doc>. Τελευταία είσοδος 23/6/2012.
- Inglis, F.
1977 Nation and community: a landscape and its morality. *Sociological Review* 25: 489-14.
- Ingold, T.
1993 The Temporality of the Landscape. *World Archaeology, Conceptions of Time and Ancient Society*, Vol. 25, No 2: 152-74.
- Κοζυράκη, Μ.
2006 *Ολοκληρωμένη Διαχείριση και ανάδειξη πολιτισμικών-αρχαιολογικών τοπίων: Η περίπτωση της κεντρικής Κρήτης*, Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη: Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Ειδίκευση Επιστήμης των Οπωροκηπευτικών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Knapp, A.B., Ashmore, W.
1999 Archaeological Landscapes: Constructed, conceptualized and ideational. In *Archaeologies and Landscape: contemporary perspectives*, [eds. W. Ashmore & A.B. Knapp]: 1-30. Malden Mass.:Blackwell Publishers.
- Koziraki, M., Tratsela, M.
2004 Enhancement and integration of historic monuments into the urban landscape: a “play” between time and space. *New Landscapes for Old Structures and New Structures in Old Landscapes*, IFLA Central Region Conference, 3-5 May, Prague.
- Λάββας, Γ.Π.
1998 Ο σχεδιασμός των αρχαιολογικών χώρων. *Αρχιτέκτονες* 11: 29-34.
- Lassus, B.
1998 *The Landscape Approach*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Mc Glade, J.
1999 Archaeology and the evolution of cultural landscapes: towards an interdisciplinary research agenda. In *The Archaeology and Anthropology of*

Landscape: shaping your landscape (eds. P.J. Ucko, R. Layton): 458-82.
London, New York: Routledge.

Mead, A.

1997 Secret world on the edge of London. *The Architect's Journal* 5: 28-33.

Morin, R.

1999 Creative preservation: the development of an artistic approach to the preservation and presentation of the past. *Conservation and Management of Archaeological Sites CMAS* 4[3]: 191-201.

Σταυρίδης, Στ.

2006 Μνήμη και καθημερινότητα της εξαίρεσης. Στρατόπεδο κρατουμένων Γυάρου. Στο *Μνήμη και Εμπειρία του Χώρου* (επιμ. Στ. Σταυρίδης): 293-13. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Στεφάνου, Ι.

2001 *Η φυσιογνωμία ενός τόπου. Ο χαρακτήρας της ελληνικής πόλης τον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Εργαστήριο Πολεοδομικής Σύνθεσης ΕΜΠ.

Τερκενλή, Θ.Σ.

1996 *Το Πολιτισμικό Τοπίο: Γεωγραφικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Τρατσέλα, Μ.

2011 *Η Αρχιτεκτονική του Τοπίου της Θεσσαλονίκης. Ο ρόλος της χρονικότητας στο σχεδιασμό του τοπίου*. Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Αρχιτεκτόνων Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Taylor, K.

1999 Making Spaces into Places: Exploring the ordinarily sacred – the Cultural Landscape. *Landscape Australia Journal* 2: 107-12.

Terkenli, S.T., Tsalikidis, I.A., Tsigakou, F.

2001 The physical landscape of Greece in nineteenth-century painting: an exploration of cultural images. *Art and Landscape, IFLA Central Region Symposium* (ed. G.I. Anagnostopoulos): 618-32. Athens: Michelis Foundation.

Tilley, C.

2007 Materiality in materials. *Archaeological Dialogues* 14(1): 16-20.

Tuan, Y-F

1979 Thought and landscape: the eye and the mind's eye. In *The Interpretation of Ordinary Landscapes* (ed. D.W. Meinig): 89-102. Oxford: Oxford University Press.

Χουρμουζιάδης, Γ.Χ.

2009 Η «κοσμολογία» της ανασκαφής (Σχεδιάγραμμα). *Ανάσκαμμα* 3: 151-60.

Χουρμουζιάδης, Γ.Χ.

2010 ... που λέει ο λόγος! Πολιτισμός του νερού; *Ανάσκαμμα* 4: 7-10.

Χουρμουζιάδη, Α.

2010 Από το εύρημα στο έκθεμα. *Ανάσκαμμα* 4: 109-40.